

פרשת השופט גדעון סיפור אמונה ותעוזה

מבין חמשת השופטים, שפעילותם להצלת ישראל מתוארת בספר שופטים בהרחבה, בולטת פרשת השופט גדעון, המדגישה נושאי אמונה ויראת ה'. גדעון הוא השופט היחיד, שזכה להתגלות מלאך ה' המכינו לשליחותו. אמנם התגלות מלאך נזכרת גם אצל שמשון, אבל – להוריו, ולא – לשמשון עצמו. אצל כל השופטים מובא הדגם הקבוע: בני ישראל עושים את הרע בעיני ה', ה' שולח אויבים להענישם, בני ישראל זועקים אל ה', וה' שולח להם מושיע. אולם רק אצל גדעון מסופר, שביער את העבודה הזרה מעירו – טרם צאתו לישועת ישראל. טיהור המחנה מודגש אצל גדעון גם בבחירת הלוחמים – מה שלא מצינו אצל שום שופט אחר. יתר על כן, כל פרט ופרט בפעילותו של גדעון מלווה בהדרכה אלוקית – תופעה, המיוחדת לו בלבד.

הרקע המדיני-השקפתי

פרשת גדעון כתובה בספר שופטים מיד אחרי מפלת הכנענים בידי ברק בן אבינועם, וסמיכות הפרשיות מסבירה, כיצד הצליחו המדיינים לחדור מהמדבר לארץ ישראל. מקום מושבם של המדיינים הוא במדבר ערב. בצפון חג'אז יש עיר בשם מדיין, הידועה ממקורות קלאסיים וערבים. יוסף בן מתתיהו¹ מספר, שמשה ברח מפני פרעה לעיר מדיין. נמצא, שידע על עיר בשם זה, וזיהה אותה עם מקום מושבם של המדיינים במקרא². הכנענים, שישבו בעמקים ולהם רכב ברזל, שמרו על ספר המדבר מחדירתם של שוסי המדבר.

בדרך כלל המעבר בין הארץ הנושבת למדבר – איננו ברור וחד: הוא תלוי במידה רבה בחוזק השלטון וביציבותו. שלטון חזק הודף את שבטי הנוודים הרחק אל המדבר, בעוד שבעת התרופפות השלטון חודרים הנוודים ומשתלטים על ארץ המזרע. הכוח הכנעני, המצוייד ברכב ברזל, נשבר במלחמתו עם ברק, אולם הישראלים, שתפסו את מקומם של הכנענים, לא היו בעלי צבא קבע, אלא צבא מתנדבים, ולא היה בכוחם לשמור על הגבולות. ספר המדבר נשאר פרוץ, וכך נתאפשר למדיינים לחדור לארץ. יש לשים לב לעובדה, שכל השופטים נלחמו עם אויבים, שכני ישראל ממזרח ומערב, והגם שהכתוב מטעים, שבני ישראל נמסרו בידיהם בגלל חטאייהם, היו אלה עמים בעלי סכסוך היסטורי וטריטוריאלי עם ישראל. לא כן גדעון, שעמד מול המדיינים, שאינם שכני ישראל ובאו ממרחק. לפיכך, ראוי

תארנים: גדעון, מדין, מלאך ה', בחירה, השגחה.

לחפש את הנימוק להדירתם לארץ בתחום הדתי, כפי שמציין הכתוב: "ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' ויתנם ה' ביד מדיין שבע שנים" (שופטים ו', א'). לפנינו אפוא שתי סיבות להופעת המדיינים, הסיבה הארצית-הצבאית והסיבה האמונית.

אנו רשאים להניח, שלא כל בני ישראל הבינו את הרקע הדתי לבואם של המדיינים. עובדה היא, שגם אחרי שסבלו סבל רב במשך שבע שנים, ונביא שבא להוכיחם העמידם על הקשר שבין חטאיהם לסבלם, הרי למרות כל זאת, נאלץ גדעון לבער את העבודה הזרה מעירו בלילה, ואף סיכן בכך את חייו (שם ו', כו-לב). משמע, תושבי עפרה לא הבינו את סיבת סבלם או התעלמו ממנה.

הכנתו של גדעון ליעודו

בחירתו של גדעון כמושיע, התגלות המלאך אליו והתגלות כבוד ה' במהלך פעילותו הם תופעה יוצאת דופן בין השופטים וטעונה הסבר. המקרא איננו מבהיר במה זכה גדעון, ופער זה ממולא על-ידי חז"ל: "וגדעון בנו חבט חטים בגת" (שם ו', י"א). אמר לו גדעון לאביו: אבא, זקן אתה, לך לביתך, ואני חובט שם, שאם יבואו המדיינים, אין בך כח לנוס. אמר לו הקב"ה: אתה קיימת מצוות כיבוד, כדאי (=ראוי) אתה, שייגאלו בני על ידיך"³.

מה עומד ביסוד דברי חז"ל אלו?

דומה, כי ניתן למצוא להם סימוכין במקראות: התגלות ה' או מלאכו לבני אדם היא תופעה שכיחה במקרא. בכל מקום, שמתרחשת בו התגלות, היא מתרחשת ללא עיכוב – מה שאין כן אצל גדעון, המלאך מופיע, אבל איננו מתגלה, אלא מתעכב תחת האלה של יואש, אבי גדעון (ו', יא), ורק כעבור זמן – הוא מתגלה לגדעון.

מדוע נתעכב המלאך ודחה את התגלותו לגדעון?

לדעת רד"ק (י"א), המסביר את מדרש חז"ל, נראה שהמלאך חיכה למצוא זכות לגדעון זכות, ורק אחר כך נראה אליו, כלומר המלאך ערך לו מבחן. הזכות שמצא לו היא זכות כיבוד הורים. כפי שלימדונו חז"ל, הרעיון של זכות כיבוד אב, נובע כנבנה מההיקש שבפסוק, המקיש בין ישיבת המלאך תחת האלה אשר ליואש אבי גדעון, לבין ההיגד "וגדעון בנו חבט חטים בגת".

על שאלתו של גדעון "ואיך כל נפלאותיו אשר סיפרו לנו אבותינו" (שם, י"ג), אומר המדרש: "ליל פסח היה אותו הלילה. אמר לו: היכן הם הפלאים, שעשה אלוקים לאבותינו בלילה הזה?..."⁴. "הלא ממצרים העלנו": "אמש קראנו את ההלל, והיה אבי מקראנו ואומר: "בצאת ישראל ממצרים" (תהילים קי"ד, א). אמר לו גדעון לקב"ה, אם צדיקים היו אותם (=אבותינו), עשה לנו בוכותם. ואם רשעים היו, כשם שעשית להם נסים, כך עשה לנו נסים. אמר לו הקב"ה, חייך, סנגוריה על בני אתה מדבר. כדאי (=ראוי) אתה שאדבר עמך. לך בכחך זה והושעת את ישראל"⁵.

נראה, שאולי בפני חז"ל עמד הקשר שבין דברי גדעון לביטויים דומים שנאמרו בניסי מצרים: דברי גדעון: "ואיך כל נפלאותיו" (יג), מזכירים את דברי ה' למשה בסנה: "והכיתי את מצרים בכל

נפלאותי, אשר אעשה בקרבנו" (שמות ג', כ). "אשר ספרו לנו אבותינו" - מזכיר את הפסוק "ולמען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים..." (שם י', ב).

הרב ח"ד רבינוביץ מוצא זכות לגדעון על דבריו אלו: "ויש ה' עמנו" - "דברים אלה הנראים, לכאורה, כדברי פקפוק, הם ביטוי לגדולתו של גדעון, המעמיד את עצמו כתובע עלבון ישראל, ומתריע כחבוקוק על אשר "מבלע רשע צדיק ממנו" (עפ"י חבוקוק א', יג). מדיינים עובדי עבודה זרה, נודדים ושפלים חומסים את אדמת הארץ הקדושה ומונעים לחם מפי תושביה ומנחה ממוזבח ה'".⁷

את ההיגד "ויש ה' עמנו" (יג), מבאר הרב רבינוביץ - באמרו: "גדעון מתפלא, כיצד אפשר, שיהיו צרות לעם ישראל בעוד ה' עמם - גדעון, החי זמן לא רב כל כך אחרי מתן תורה וכיבוש הארץ, והנתון בתוך התקוות של כל העם, ... אינו יכול להשלים עם מצב כזה ... ספקות מעין אלה עלו בלבבות כמה וכמה מגדולי ישראל בעתיד, כאשר ראו גויים מקרקרין בבית המקדש ומשתעבדים בכני ישראל".⁸

נראה לנו להוסיף, שבדברי גדעון יש טענה קשה, שהקב"ה הסיר את השגחתו מעם ישראל ונטשם והפקירם ביד מדין.

בפניית המלאך לגדעון: "ה' עמך גיבור החיל" (יב) - יש פנייה אישית מחמיאה, אולם גדעון איננו שועה לא להיבט האישי שבפניית המלאך ואף לא למחמאה האישית. כל-כולו חדור תחושת הזדהות עם סבל עמו. לפיכך, כאשר המלאך פונה אליו אישית, הוא משיב - כנציג עם ישראל כולו - דבר המוכיח, שהוא אכן ראוי והגון להושיע את ישראל.

יצוין עוד, שהטענה בדבר הפקרת עם ישראל ונטישתם - מעמידה את גדעון בשורה אחת עם אישי המקרא הדגולים, שהתפללו להצלת עמם או בני דורם, כאברהם על סדום (בראשית י"ח, כג-לג), כמשה על עם ישראל (שמות ל"ב, יא-יד), כחזקיהו על עם ישראל במצור סנחריב (ישעיהו ל"ז, טו-כ). כל זה מסביר, מהו המיוחד בגדעון, שזכה לעזרת שמים ולהדרכה אלוהית בכל שלב של פעילותו.⁹

משמע דבריו של גדעון - כמלמדים סנגוריה על עם ישראל - מוטעם בדברי מדרש נוסף: "ושפטו את העם משפט צדק" - "שהיו מטיין את העם לכף צדק. אמר ר' יהודה בר' שלום: שיהיו מטיין ומלמדין עליהם זכות לפני הקב"ה. ממי אתה למד? מגדעון בן יואש, שבימיו היו ישראל בצרה, והיה הקב"ה מבקש אדם שילמד עליהם זכות, ולא היה מוצא, שהיה הדור דל במצוות ובמעשים. כיוון שנמצא (=שנמצאה) זכות בגדעון, שלימד עליהם זכות, מיד נגלה עליהם המלאך, שנאמר "ויבא אליו מלאך ה' ויאמר: לך בכחך זה", בכח זכות שלימדת על בני".¹⁰

בדברי המלאך לגדעון "לך בכחך זה" (שופטים ח', יא), יש כעין הזמנה לגדעון: בבקשה ממך, עשה זאת אתה בכוחך, היינו, לך, שהינך בעל מידות תרומיות, יאה להושיע את ישראל.

טענתו של גדעון, המבקש להראות נסים גם לדורו, כפי שנעשו בדור יציאת מצרים, מתקשרת יפה לדברי הנביא, שנשלח לעם ישראל להוכיחם על חטאיהם, כאשר זעקו אל ה' על אודות מדין, (לעיל ו', ז-י). הנביא הדגיש בדבריו את הנסים, שעשה ה' במצרים, אולם בקשת גדעון להשוות את דורו לדור יוצאי מצרים - מתעלמת מדברי הנביא, המדגיש שסבלם נגרם בגלל חטאיהם: "וְאַמְרָה לָכֵם: אֲנִי ה' יוֹצֵא מִצְרָיִם"

אלוקיכם, לא תיראו את אלוהי האמורי, אשר אתם יושבים בארצם, ולא שמעתם בקולי" (שם, י). ואם כך, אם דורו של גדעון חוטא, מה מקום יש להשוותו לדור יוצאי מצרים? על תמיהה זו נראה להשיב, שגם במצרים היה עם ישראל שקוע בחטאי עבודה זרה ובטומאה. כפי שעולה מדברי הנביא יחזקאל (יחזקאל כ', ו-ט), ובכל זאת ולמרות זאת נגאל העם מתוך חשש לחילול שם ה'. משמע, שיש מקום להשוואה. יתר על כן, המאמין האמיתי איננו מקבל את הרעיון, שה' הפקיר וזנח את עמו, וגם כאשר נראה, שאפסה כל תקווה, הוא עדיין מאמין בתשועת ה'¹¹. את ההיגד "לך בכחך זה, והושעת את ישראל מכף מדין. הלא שלחתיך?" (ו', יד) ניתן להסביר בדרכים אחדות:

1. מכוח אהבתך לעמך ובלמדך סנגוריה עליו – תצליח בשליחותך (רש"י, קויפמן).
2. מכוח גבורתך ומכותך הרוחני – תצליח (מלבי"ם).
3. מכוח הגבורה, שיוענק לך מעתה, תעשה חיל בשליחותך (רד"ק, ר"י קרא).
4. מכוח מצוות כיבוד אב שזכית בה – תראה ברכה בפעלך¹².

משפט זה, המסתיים ב"הלא שלחתיך", מעמיד את גדעון בשורה אחת עם משה בסנה, כשנאמר לו: "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, והוצא את עמי בני ישראל ממצרים" (שמות ג', י). גם סירובו של גדעון והצטנעותו "במה אושיע את ישראל, הנה אלפי הדל במנשה, ואנוכי הצעיר בבית אבי" (שם טו), מזכירים את סירובו של משה במילים דומות: "מי אנכי כי אלך אל פרעה, וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" (שם ג', יא).

המאבק בעבודת הבעל

בצו ה' הורס גדעון את מזבח הבעל אשר לאביו וכורת את האשרה אשר עליו (ו', כה-לב). כבר בשופטים ב', יא, בראשית תקופת השופטים – אנו קוראים: "ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים". וכך בהמשך "ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל ולעשתרות" (שם יג). ובהמשך – "וישכחו את ה' אלוקיהם ויעבדו את הבעלים ואת האשרות" (שם ג', ז). עבודת הבעל חדרה לעם ישראל כבר בתקופה הקדומה של ראשית תקופת השופטים, ושיאה היה בימי אחאב, מלך ישראל (מל"א ט"ז, כט - ל"ד, יח). מרכזה של עבודת הבעל היה בחוף הפיניקי. השפעת הפולחן האלילי הפיניקי על עם ישראל מוסברת בקשר המיוחד, שהיה לעם ישראל עם הערים: צור וצידון אשר בחוף הפיניקי. חירם, מלך צור, שולח לדוד עצי ארזים וחרשי בניה באבן ובעץ לצורך בניין ביתו (דבה"א י"ד, א). אף שלמה בנו מקיים קשרים עם חירם, מלך צור, לצורך סיוע בכריתת ארזים לבניין בית המקדש. תמורת זה סיפק שלמה לחירם תוצרת חקלאית (מל"א ה', כ-כה). יחסים תקינים אלה נשמרו עד ימי אחאב, שנשא לאשה את איזבל בת אתבעל, מלך צידון (מל"א ט"ז, לא).

ב-1929 נתגלו שרידי העיר הפיניקית אוגרית, ובין הממצאים היה גם מספר רב של לוחות טין הכתובים

בכתב היתדות. הלוחות כוללים, בין היתר, שירי עליה על אודות חיי האלים. אחת העלילות היא עלילת בעל וענת: בעל הוא אל הסערה, שעוזריו הם תנין, לווייתן, נחש בריח ולווייתן נחש עקלתון. בעל, שהוא גם אל הגשם והפריזון, נלחם במות, אל המוות והשאול, כשלצדו של בעל עומדת אחותו ענת, אלת המלחמה¹³. מלחמתו של בעל, אל הפריזון, במות, אל המוות, היא מלחמה בין כוחות הטוב והרע, החיים והמות. המאבק בין הכוחות, שעומד ביסוד המחשבה האלילית, נובע מהניגודים בטבע: חיים ומוות, פוריות וכליון, אור וחושך, קיץ וחורף, מדבר וארץ נושבת, ים יבשה וכיו"ב. הקדמונים תיארו את הניגודים בטבע - כמלחמה בין אלים.

בארץ ישראל המעבר בין חיים למדבר - קצר ומהיר. כך גם המעבר בין ארץ המזרע - למדבר. המעברים הגאוגרפיים החדים גורמים לשינויי אקלים קיצוניים.

אף יעודי השכר והעונש שבתורה - מבטאים שינויים אלה: בפרשת "והיה אם שמוע" התורה מועידה שכר של "ונתתי מטר ארצכם בעתו ... ואספת דגנך וכו'", וגם עונש של "ועצר את השמים, ולא יהיה מטר, והאדמה לא תתן את יבולה" (דברים י"א), כלומר אם עם ישראל הולך בדרך התורה, אז הארץ הנושבת כובשת את המדבר, ואם, חלילה, להיפך, משתלט המדבר על ארץ המזרע. גם בדברי הנביאים אנו קוראים על דבר והיפוכו: העונש מתואר ב"והאדמה תשא שמה ... ורבה העזובה בקרב הארץ" (ישעיהו ו', יא-יב), ואילו השכר הוא "ישושם מדבר וציה, ותגל ערבה ותפרח כחבצלת" (שם ל"ה, א).

מלחמתם של הנביאים בעבודה הזרה בכלל ובעבודת הבעל בפרט - נערכת בדרך ישירה ובדרך עקיפה. בישעיהו כ"ז, א הנביא מצהיר: "ביום ההוא יפקד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים". משמעותו של פסוק זה, לפי דרכנו, היא דחיית הרעיון האלילי, אשר לפיו יש למפלצות ים כוח למרוד בבורא עולם, כפי שמסופר במיתולוגיה הכנענית. הפסוק מטעים ואומר, כי הכוח היחיד בעולם הוא כוחו של הקב"ה, ואין כל יצור המסוגל למרוד בו¹⁴.

תיאורי הנביאים (יחזקאל מז, א-יב; יואל ד', יח; זכריה י"ד, ח) על אודות מעין, שיצא מבית ה' ויחיה את ים המלח - עניינם לתאר את ביטול הניגודיות בטבע - דבר, העומד ביסוד עבודת הבעל בפרט והעבודה הזרה בכלל.

ההכנות למלחמה במדין

לאחר שהכרנו את גדעון המצטנע, הדואג לאביו, אשר מיצר בצרת עמו, נפנה לעיין בהכנותיו למלחמה עם מדיין. כמו בתחומים אחרים, גם כאן שונה גדעון מיתר השופטים, אשר הזעיקו לוחמים ושיתפום בקרב בלי לבדוק בציציותיהם. לא כן גדעון, אשר כאיש, שפועל בהדרכה אלוקית, דואג לטהרת המחנה ולבחירה מדוקדקת של לוחמיו¹⁵.

לאחר אזעקת בני שבטו והשבטים הקרובים: מנשה, אשר, זבולון ונפתלי - עורך גדעון את מבחן גיזת

הצמר. לכאורה, יש מקום להקשות עליו, אדם שכבר נתגלה אליו מלאך, והקב"ה בכבודו נגלה אליו ומוסר בידו את השליחות להושיע את ישראל, מבקש אות נוסף? היכן אמונתו? לדעת המלבי"ם, לא היה בכך חוסר אמונה, אלא שגדעון חשש, שכיוון שהדור פרוץ בעבודה זרה, אולי לא יהיה ראוי לתשועה. לכן בקש אות לדעת, אם תספיק זכותו הקטנה לתשועה זו. אולם על כך יש לשאול, מדוע גדעון צריך לחשוש לזכותו של העם, הרי הקב"ה בעצמו אומר לו: "לך בכחך זה והושעת את ישראל" (ו', יד)? וכי אין באמירה זו כדי לתת לו ביטחון בהצלחת שליחותו? לדעת י. אליצור בפירושו "דעת מקרא", גדעון ביקש אות, כיוון שפעולה צבאית ראשונה נגד המדיינים נכשלה. המחבר לומד זאת מפסוק ל"ה, אשר בו נאמר, שבני ישראל נזעקו, ובני אשר, זבולון ונפתלי עלו לקראתם, כלומר בני מנשה באו מרמות מנשה בדרומו של העמק, ויתר השבטים באו מצפונה כדי לכתר את המדיינים. אולם פעולה זו נכשלה, כפי שנרמז להלן בפרק ח', יח-יט. צבאות השבטים הצפוניים ניגפו לפני המדיינים, ואחי גדעון שעמדו בראש הפעולה נהרגו¹⁶. אם דברים אלו נכונים, מתעוררת השאלה, מדוע נכשלה הפעולה. כל שלב ושלב בפעולותיו של גדעון – מלווה בהוראה מגבוה. הפעולה שנכשלה לא נעשתה בהכוונה אלוהית. יתר על כן, היא נערכה, לפני שהלוחמים המתאימים נבחרו בקפידה, לפיכך ברור, שהיא נידונה לכישלון. אולי מסיבה זו יש גם לדחות את הצעתו של פרופ' אליצור, שכן לא סביר, שגדעון ינקוט צעדים טקטיים ביוזמתו הפרטית. מהלך כזה נוגד את כל אוירת המקראות. לנו נראה לומר בפשטות, שגדעון ביקש את אות גיזת הצמר, אחרי שהועיק את הלוחמים. לפיכך יש להניח, שהאות נועד לשכנע את החיילים ולחזקם הן בעזרת ה' והן באמונה בשליחותו של גדעון.

מבחן הלוחמים

כפי שעולה מתוך המקראות, נצחונו של גדעון – הוא התרחשות נסית. כיוון שעם ישראל היה פרוץ באותה תקופה בעבודת אלילים, אין זה מתאים, שעובדי עבודה זרה יקחו חלק בהתרחשות נסית, "כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת את אויביך לפניך, והיה מחנך קדוש" (דברים כ"ג, טו). נצחון, המושג באמצעות נס, מן הראוי, שיעשה באמצעות "כלים" טהורים, אשר לתוכם יצוק הקב"ה את נסיו. נס כזה, מן הראוי, שגם עם ישראל ידע, מי חולל נס כזה, כפי שאומר ה' לגדעון "פן יתפאר עלי ישראל לאמר: ידי הושיעה לי". לפיכך יש צורך לנפות את הלוחמים ולהשאיר מעטים, מאלה הראויים לכך בלבד¹⁷.

ניפוי נוסף נערך במבחן המים בעין חרוד: לדעת חוקרים, מטרת מבחן זה הייתה לבחור את החיילים המתאימים מבחינה צבאית.

א. מלמט¹⁸ מטעים, שפירושים רבים נתלו במבחן המים, אך כולם – אין בהם ממש, אלא אם כן הונחה ביסודו ההכרה, שבחירת הלוחמים באה מתוך שיקולים צבאיים גרידא. המחבר מצטט מדברי המצביא וייוול, המסביר, שאנשי גדעון העייפים והצמאים השתטחו מלוא קומתם ארצה והרוו את צימאונם ללא

סייג ושליטה עצמית, ואילו האחרים שתו תוך כדי החזקת נשקם בכוננות, כשעיניהם צופות מול האויב. ב"דעת מקרא" מובא הסבר, שיש בהתנהגותם של אלה שלא כרעו על ברכיהם מן הזריזות והנקיות וההסתפקות במועט, או שיש בכך אות וסימן, כי בא הקץ לכניעה ולתבוסה, וכי עתידים הם לנצח. לכן נבחרו אלה שלא כרעו.

לנו נראה, שככל שיהיו הסברים אלה הגיוניים, אין הם תואמים את המקראות, ובוודאי לא את רוחם. שני המבחינים: שחרור היראים ומבחן המים - נערכו בצו ה'. על המבחן הראשון נאמר בפירוש, שסיבתו דתית-אמונית. האם יעלה על הדעת, שהקב"ה יערוך ללוחמים מבחן צבאי? ברור, שהמבחן כאן, כמו שחרור היראים, הוא מבחן של התאמתם מבחינה דתית לקחת חלק בניצחון הנסי. נאמנים עלינו דברי חז"ל, שזיהו את המלקקים של גדעון עם שבעת אלפים האנשים, שלא כרעו לבעל בימי אליהו (מלכ"א י"ט, יח)¹⁹, כלומר אלו אנשים, שלא היו נגועים בעבודה זרה.

גדולתו של גדעון באה לידי ביטוי בהדרכה האלוקית הצמודה, המלווה אותו בכל פעולותיו. אולם ההדרכה מגבוה איננה מצטמצמת רק לפעולות בתחום הדתי, כמו ביעור העבודה הזרה, אלא כוללת גם הוראות פעולה בתחום הצבאי ובתכסיסי המלחמה. גדעון יורד בצו ה' אל מחנה מדיין לשמוע את שיחות החיילים. לפנינו דוגמה נאה של ריגול מוראלי²⁰. "ושמעת מה ידברו, ואָחַר - תחזקנה ידך" (שופטים ז' יא). פרוש הדבר: כאשר גדעון יעמוד על הלך רוחם של חיילי האויב ויוכה, שהם שרויים בפחד, יחזק הדבר את רוחו ואת בטחונו. אכן, החלום, שהוא שומע: "צליל לחם שעורים מתהפך במחנה מדין" (שם, שם יג) והופך את האוהל - מתקשר לפתרון, הנשמע מפי החייל השני, שהכוונה לחרב גדעון בן יואש. החלום מזכיר את המציאות בשטח, לפיה מדיין ועמלק יושבים בעמק (פסוק יב), וחיילי גדעון - בהר שמעליו, והם מוכנים בכל רגע לזנק מההר ולתקוף את מחנה מדיין²¹.

את סיפור הקרב ניתן ללמוד כפעולת גרילה צבאית קלאסית, וניתן גם ללומדו כמעשה של התערבות שמיימית. לפי דרכנו, נשלב את שתי הדרכים, כשהחשיבה היא, שאדם עושה ככל יכולתו, והקב"ה שולח את ברכתו. לפי זה, על בני האדם להכין את הכלים, כדי שהקב"ה יצוק לתוכם את נסיו.

מהלך הקרב

מלחמתו של גדעון במדיינים, התכנון והטקטיקה, יכולים להילמד בבית הספר לפיקוד ומטה וללוחמה זעירה. אכן, נכתבו על כך מאמרים על-ידי אנשי צבא, האמונים על תורת הלחימה. אולם יש לזכור, שגדעון איננו רק טקטיקן מעולה, אלא קודם כל איש האלוקים, הזוכה להדרכה אלוקית בפעולותיו. מעודד ממה ששמע במחנה מדין ומהעידוד שקיבל מה' - חוזר גדעון אל מחנהו, ומעביר את תחושת בטחונו לחייליו: "קומו, כי נתן ה' בידכם את מחנה מדין" (ז', טו). גדעון נוקט תרגיל טקטי, אשר לפיו ניתן לעורר רושם של עם רב, גם כאשר לרשות המצביא עומד מספר לוחמים מצומצם: גדעון מחלק את לוחמיו לשלושה ראשים ומחדיר אותם למחנה מדין בשעת חילופי המשמרות, שעה שאנשי המשמרת המסיימת חושבים כבר על שנתם, בעוד שהשומרים שזה עתה נעורו, עדיין לא הסתגלו לתפקיד

השמירה. גדעון מנצל את אפקט הלילה, המפרה את הדמיון, ואת אפקט ההפתעה והפחד, אשר הוא יוצר באמצעות קולות נפיץ ותאורה פתאומית. אנשי המדבר, "הרואים צל הרים כאנשים" – ממהרים לסגת, כאשר בתוך המהומה אינם מבחינים בין האויב לבין אנשיהם, והם מבקיעים לעצמם דרך מנוסה כאשר חרב איש ברעהו. מסלול נסיגתם הוא לכיוון המדבר, דרך בקעת כסולות שבין הר תבור לגבעת המורה, ומשם דרך עמק בית שאן אל מעברות הירדן. אולם בריחת האויב מעמק יזרעאל איננה מספקת את גדעון, הדואג לחסימת נתיב הבריחה על-ידי סגירת מעברות הירדן. חסימת מעברות הירדן לשם כתישת האויב הנסוג, מוכרת לנו מספור אהוד בן גרא ומלחמת יפתח בבני אפרים (שופטים ג, כז-כט; י"ב, ה-ו). בשלב זה מסופר, שגדעון שלח מלאכים להר אפרים וביקשם לחסום את נתיב הבריחה של המדיינים (ז', כד). יש מקשים על כך וטוענים, שאזעקת שבט אפרים לחסימת מעברות הירדן, בשעה שהמדיינים כבר נסוגים, נעשתה מאוחר מדי. אולם אם נעיין בלשון המקראות, ניווכה, שאין זה כך: בכל הפרק מופיעים הפעלים בו' ההיפוך, כמו ויתקעו, ויצעקו, וילכדו, ואילו בשליחת המלאכים לשבט אפרים נאמר "ומלאכים שלח". מקובל עלינו, שבסגנון המקראי, בכל מקום בו יש רשימת פעלים בו' ההיפוך, ובתוכם פועל אחד בעבר פשוט – משמעותו: ציון עבר מוקדם (Past Perfect) (השווה רש"י לבראשית ד', א "והאדם ידע" ולבראשית ול-כ"א, א "וה' פקד את שרה").

לפי זה יש להבין, שגדעון הכין את שבט אפרים כבר לפני כן, לפני שהחלו המדיינים במנוסתם. כאן ניתנת לנו ההזדמנות להכיר את גדעון ביחסיו הבין אישיים ולהתוודע אל מידותיו הן בפרשת בני אפרים והן בפרשת סוכות ופנואל. בני אפרים נפגעים מהתפקיד שגדעון הועיד להם – תפיסת מעברות הירדן. על טענתם, מדוע לא קראו להם להלחם במדין, עונה גדעון מענה רך המשיב חמה, ומסביר להם, שתפקידם בסיום המלחמה חשוב מתפקיד הלוחמים בקרב עצמו (ח', א-ג).

ואל יהי דבר זה קל בעינינו, שכן אירוע דומה אירע ליפתח עם שבט אפרים, ומשלא השכיל להרגיעם במילים, נסתיים הויכוח בשפיכות דמים קשה (שופטים יב, א-ו).

המדיינים המשיכו במנוסתם, ואלה שלא נעצרו, הצליחו לעבור את הירדן, כנראה, בגשר אדם – לכיוון עבר הירדן המזרחי. גדעון דולק בעקבותיהם ואיננו מוותר²². אנשי סוכות ופנואל, המתבקשים לסייע לגדעון במתן צידה לאנשיו, מסרבים לעשות זאת. אפשר להבין את מניעתיהם, שכן הם יושבים בעבר הירדן, חשופים למעשי נקם של שבטי הנוודים, אם יתמכו בגדעון. אולם אין הם מסתפקים בסירוב ענייני לבקשתו, אלא מלגלים ומולזלים, ועל כך נענשים (שם, ד-ט, יג-טז). בשתי פרשיות אלו גדעון מתגלה כעדין-נפש וכנעים-הליכות, אך יחד עם זה כתקיף וחסר-פשרות – בכל מה שנוגע לביטחון ישראל ולכבוד אנשיו.

פרשת המלוכה

הצלת ישראל מיד המדיינים הקלה על עם ישראל במידה כזו, שבהתלהבותם הציעו מלוכה לגדעון (ח', כב-כג)²³. אולי כבר בשלב זה ניכרים ניצני ההכרה בעם, שלצורך ההשתחררות מלחצם של עמי הסביבה

- יש צורך במלך, שיאחד את שבטי ישראל, ואין להסתפק בשופט, שעומד בראש שבטים אחדים בלבד ועורך מלחמות אזוריות בלבד. אולם גדעון בענוותנותו דוחה את ההצעה הן מטעמי צניעות אישית, והן מטעמים אידיאולוגיים - באומרו: "ה' ימשל בכם" (שם, כג).

בכך קלע גדעון לדברי ה', שנאמרו מאוחר יותר - בעת שאלת המלוכה בימי שמואל: "לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלך עליהם" (שמ"א ח', ז). גם כאן מתגלה גדעון כאיש האמונה והעקרונות, המבין שכאשר עם ישראל נוהג כעם ה', אין הוא זקוק למלך בשר ודם. יתר על כן, גדעון מבין, שהצעת העם להמליכו נועדה לצרכי מלחמות, והרי בפרשת המלך בתורה (דברים י"ז) לא מצינו שתפקידו של המלך להילחם. להיפך, מלך ממליכים רק לאחר כיבוש הארץ וירושה וישיבה. עוד מבין גדעון, שהמפתח להצלחה מהאויבים שכני ישראל, איננו בהמלכת מלך לוחם, אלא בעזיבת אלהי הנכר ובהתקרבות אל ה', כפי שהוכיחם האיש הנביא זמן קצר לפני התמנותו של גדעון לשליח להצלת העם (ו', ז-י).

אחרית דבר

פרשת גדעון היא סיפור אמונה ועשייה אנושית, המתואר במקרא בהרחבה נדירה. גדעון הוא איש האמונה, המיצר בצרת עמו ונחליץ להושיעם בשליחות ה'. גדעון הוא טקטיקן צבאי, המשלב השתדלות אנושית עם ברכת שמים, ואף זוכה לגושפנקה אלוהית לשילוב זה. בכך מצטרף גדעון לאישי מקרא דגולים - כיהושע וכדוד, ששילבו באישיותם מנהיגות צבאית ודתית.

בתקופה הקצרה, אשר בה פעל גדעון כמושיע, הוא זכה למגוון רחב ביותר של פעילויות מנהיגותיות ואלוקיות: גדעון זכה לנבואה ולהתגלות מלאך. גילוי הנבואה לא היה חד פעמי, אלא בליווי צמוד, המדריכו בכל שלבי פעילותו כמושיע. גדעון פעל בביעור העבודה הזרה, שבימיו, ימי ראשית תקופת השופטים, כבר הצליחה לחדור לשורות עם ישראל. הגם שפעילותו בתחום זה הצטמצמה לעירו עפרה בלבד, יש לו בכך זכות ראשונים, שכן הוא הראשון בישראל שביער את העבודה הזרה - כדרישת התורה בדברים י"ב, ב-ג. הוא היחיד במקרא, שכל פעולותיו הטקטיות מלוות בהדרכה משמים, ואף אין דומה לו בין מצביאי ישראל בבחירת הלוחמים.

ב"תרגילי הגיבוש" של יחידתו - הוא משאיר ביחידת העילית שלו את הנאמנים ויראי ה' בלבד. ידיו רב לו אף ביחסים שבין אדם לחברו, שבהם הוא מתגלה כבעל מידות תרומיות מחד גיסא, ותקיף בכל מה שקשור לכיטחון ישראל מאידך גיסא.

ואמנם הנצחון על המדיינים נשאר בזיכרון האומה למשך דורות, הוא נזכר בישיבתו י', כו ובתה' פ"ג, י, אולם אישיותו של גדעון, האיש הצנוע, שחי בתקופה רחוקה, מוצנעת כלשהו בתולדות עם ישראל הסוערות - גם מקומו בתולדות ישראל נותר מוצנע כלשהו.

אולי יש לדורנו ולמנהיגיו ללמוד מדרכיו של איש מעלה זה, שלמרות מעמדו ולמרות הצעת המלוכה שהציעו לו - לא גבה ליבו ולא רמו עיניו.

הערות ומראי מקומות

1. קדמוניות היהודים, ב, יא, א.
2. ראה אנציקלופדיה מקראית, ערך מדין, כרך ד', עמ' 689.
3. גנזי שכתר א, 132 (מתוך י. חסידה, אוצר אישי התנ"ך, ערך גדעון, עמ' פט).
4. ילק"ש שופטים ס"ב.
5. חסידה, שם, וכן ברש"י וברד"ק.
6. בפירושו "דעת סופרים" על אתר.
7. תנחומא בהר ג', "וידל ישראל מאוד מפני מדין" – מהו וידל ישראל? ר' יצחק ור' לוי: חד אמר שהיו דלים ממעשים טובים, וחד אמר שלא היה אפילו מנחה להביא קרבן...".
8. יומא ס"ט ע"ב. י. אליצור, ישראל והמקרא, ירושלים, תש"ס, עמ' 86-87, כותב: "גדעון, המתחבא בגת וחובט שם חטים... שואל במר נפשו: בי אדני ויש ה' עמנו ... מסתבר, שגדעון לא היה היחיד, ששאל בימים ההם של בראשית תולדות ישראל בארץ, כיצד יתכן, שישראל, עם קרובו של ה', המכונה "בני בכורי ישראל" (שמות ד', כב), היה למשיסה לגויים אכזריים. הנביאים ענו והסבירו השכם והסבר ... במשך מאות שנים, כי אכן אין שום אומה ולשון יכולים לפגוע בעם בחירו של ה' (עיין, למשל, בתהילים פ"א, יד-טז)... תשובתם... נאמרה... בכל דור ובכל מצב: לא העמים האויבים מכים בכם, כי אם אתם בעצמכם. מעשיכם הרעים ואורחותיכם הנלוות הם הם שפוגעים בכם... אין עימות של ממש בין ישראל לאומות... העימות האמיתי הוא בין ישראל לאלוקיו, בין ישראל לבין עצמו, בין ישראל כמות שהוא לבין ישראל כמות שהיה צריך להיות.
9. י. בן נון, קהל שוגג ומי שחזקתו שוגג או טועה, אקדמות, י', תשס"א, עמ' 229, כותב: גדעון נבחר כמושיע, מפני שביטא את הכאב על הכיבוש המדיני בלשון חדה ופשוטה: "ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת... (ו', יג). גדעון לא נחשב לכופר ולא למסית, מפני שדיבר בכנות, מתוך יושר פנימי ומתוך כאב. אדרבה, הוא הפך להיות מושיע לישראל בגלל עמדתו הרוחנית: לך בכחך זה ... הלא שלחתיך" (ו', יד).
10. תנחומא שופטים ד'.
11. השווה לדברי חזקיהו המלך, שכאשר אמר לו ישעיהו הנביא: "צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה" (ישעיהו ל"ח, א), ענה לו: "בן אמוץ, כלה נבואתך וצא! כך מקובלני מבית אבי אבא: אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים" (ברכות י' ע"א).
12. ראה י. אריאל, עזו וענווה, עיונים ביהושע ושופטים, חספין, 1995, עמ' 231-233. ת, דוידוביץ, השווה והשונה בסיפורי השופטים, תלפיות, י', תשנ"ח, עמ' 104.
13. ראה מ"ד קאסוטו, האלה ענת, ירושלים, תשי"א. אנציקלופדיה מקראית, כרך ב', ערך "בעל", עמ' 283-285.
14. הנ"ל, "שירת העלילה בישראל", ספרות כנענית וספרות מקראית, ירושלים, תשל"ב, עמ' 62-65.
15. גדעון מועיק את בני שבטו בהשראת רוח אלוקים שלבשה אותו. ראה מורה נבוכים ב', מה.
16. א. בן נון, הררי עז, שיעורים בספר שופטים, ירושלים, תש"ס, עמ' 184, מעמיד על הקשר שבין אות הטל לבין שחרור העם הרב שנענה לגיוס. זאת – על-פי חלוקת הסדרים. בחלוקה זו שלא כבחלוקה של התנ"ך לפרקים, פרשת הטל צמודה לשחרור הלוחמים המרובים – דבר הבא ללמד, שהקב"ה רוצה ללמד את ישראל, שישועתם באה מכח האמונה, ולא מכוח החרב.
17. א. רמר (איש לשבטו, ספר שופטים, בית אל, תשנ"ה, עמ' 102) מעיר שמעולם לא מצאנו חשש, שמא ישראל יוקפו את נצחונם לעצמם ולכוחם. אלא שבדור חלש אמונה זה חשש כזה היה קיים. עוד מעיר המחבר, שיכול היה הקב"ה לעשות נס גלוי כמו בתקופת חזקיהו, כדי שהמעשה האלוקי יהיה ניכר יותר, אלא שהקב"ה רוצה לשקם את העם ולהחזיר לו את הביטחון העצמי ואת אמונתו.
18. א. מלמט, "מלחמת גדעון במדין", הסטוריה צבאית של ארץ ישראל בתקופת המקרא, עורך י' ליוור, תל אביב, תשכ"ד, עמ' 114-116.

19. ילק"ש מל"א רי"ט.
20. ראה י.דין, "דרכי המלחמה באלף השני לפנה"ס", ההיסטוריה של עם ישראל, האבות והשופטים, עורך ב. מזר, תל אביב, תשכ"ז, עמ' 166-167. י. נבו, ריגול ומודיעין במקרא ובמזרח הקדמון, מורשתנו, י"ג, תשנ"ט, עמ' 77-86.
21. א. בן נון, שם, עמ' 196, מעמיד על הקשר שבין חלומו של המדייני הרואה צליל לחם שעורים, לבין מנחת העומר, שלפי חז"ל בזכותה ניצלו (ויקרא רבה כ"ח, ו; פסיקתא דרב כהנא ח', ד).
22. ראה מ. הראל, "מסע המלחמה של גדעון נגד שבטי המדבר", מסעות ומערכות בימי קדם, תל אביב, 1984, עמ' 49-60.
23. מ. בובר, מלכות שמים, עיונים בספרי שמואל ושופטים, ירושלים, תשכ"ה, עמ' 56-51. י. דישון, גדעון וראשית המלוכה, תרביץ, מ"א, תשל"ב, עמ' 255-268.

